

TUUSULAN RANTATIEN POLKUOPAS

*Opas omatoimiselle kulttuurimatkalle
Krapilta Järvenpään kartanolle*

Kuva Järvenpään kartanolta Tuusulan suuntaan

- 1 Krapin talo
- 2 Kirkonkylän Pekkola
- 3 Aleksis Kiven kuolinmökki
- 4 Erkkola
- 5 Syväranta
- 6 Onnela
- 7 Toivola
- 8 Tiilikanoja ja Koivulahti
- 9 Taistelukoulun alue
- 10 Halosenniemi
- 11 Kuusiniemen ympäristössä
- 12 Tuomalan ryhmäkylä
- 13 Tuusulan kansanopisto ja Perttilä
- 14 Kallio-Kuninkala ja Puotila
- 15 Suviranta
- 16 Lepola
- 17 Ainola
- 18 Ahola
- 19 Järvenpään kartano

Tuusulan Rantatien polkuoppaaseen on kuvattu Suomen tietä itsenäisyyteen saajien vuosien ajalta.

Rantatien vaiheilla kulttuuri on monipuolista. Yleensä esille nousee vain 1900-luvun korkeakulttuuri, joka siivitti Suomen maailmankartalle. Alueella saa hyvän kuvan myös vuosisataisesta maanviljelyskulttuurista etenkin Tuomalan kylämäellä, jossa osa kylän vanhoista kantataloista edelleen seisoo perinteisillä tonteillaan.

Tuomalan kylässä oli viisi kantataloa ja vuosikymmenten ja vuosisatojen ajan ne olivat kylän elämän keskuksia. Taloissa tuotettiin lähes kaikki elämän edellytykset. Kukin osallistui talon töihin voimien- ja kykyjensä mukaan ja oli samalla osa suku- ja kyläyhteisöä.

Helsinki-Hämeenlinna -rautatie valmistui 1862. Samoihin aikoihin lainsäädäntö muuttui ja maatilojen oli helpompi erottaa ja myydä maistaan palstoja. Talot

myivät joutilaita rantakallioita ja -niittyjä ja niin Tuusulanjärven rannoille alkoi kohota hienoja suurhuiloita 1860-luvulta alkaen. Näitä ovat mm. tämän reitin varrella sijaitsevat Onnela, Syväranta, Koi-vikko ja Lepola.

1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa alueelle syntyi taiteilijayhteisö. Tuusulanjärven rauhaisiin maisemiin asettuneet Suomen taiteen kultakauden mestarit olivat kansallisen heräämisen eturivissä ja loivat töillään henkeä ja uskoa myös itsenäisen Suomen asemaan.

Tuusulan identiteettiin kuuluu myös sotilaskulttuuri. Rantatiellä sotilasperinnettä jatkaa edelleen Taistelukoulun alue ja ruotujakolaitos kosketti aikoinaan kaikkia taloja.

Tuusulan Rantatie on osa 1600-luvulla syntynyttä Helsingistä Hyrylän kautta Hollolaan (myöhemmin Heinolantie) johtavaa tietä. Tie oli alkuun kärrypolku, jota jalan ja hevosilla kuljettiin. Au-

tolliikenteen lisääntyessä rakennettiin nykyinen Järvenpääntie 1950-luvulla. Nykyinen Rantatie on siis osa vanhasta maantiestä ja sen pohjoispäästä Järvenpääntie jatkuu vanhaa linjausta mukailen lähellä rantaa.

Tämä reitti johdattelee tarinoihin Rantatien alkupäästä Krapin kohdalta alkaen ja vie Rantatien kautta Järvenpääntielle. Reitti päättyy Järvenpään kartanon paikoille.

Lähes kaikki kohteet näkyvät maantielle ja yksityisomistuksessa olevia kohteita onkin tyydyttävä ihaillemaan tieltä. Yleisölle avoimet kohteet – museot, ravintolat, majapaikat ja muut – sen sijaan toivottavat kävijät tervetulleiksi ihan sisälle asti.

Suomen 100-vuotisjuhlavuotena 2017

Heikki Simola

1. Krapin talo

Krapin tila on Kirkonkylän kantatalo, jonka tilakeskuksen Karl Krapin siirsi Pappilanmäen ryhmäkylästä nykyiseen paikkaansa vuonna 1867. Valtioneuvos G. F. Sourander osti Krapin tilan kesäpaikakseen vuonna 1882 ja seuraavana vuonna valmistui arkkitehti F. W. Mieritzin suunnittelema huvilamainen päärakennus, nykyinen ravintola Krapihovi. Tila on ollut Holman suvun omistuksessa vuodesta 1911.

Kesävieraat ja erilaiset matkailu- ja vapaa-ajan palvelut ovat olleet osa tilan arkea 1900-luvun alkupuolelta lähtien. Krapin tarjosi jo 1930-luvulla elämyksiä myös rantaelämän ystäville Krapin hiekkarannalla, joka tunnettiin Tuusulan Rivierana. Krapin talon poika Mikko Holma muistelee, että kerran 1950-luvun lopulla juhannusjuhilla esiintyi Georg Ots ja Sirkus Sariola. Tällöin myytiin 30 000 lippua á 5mk.

Karjasta ja maanviljelystä luovuttiin Krapilla 1980-luvulla. Pellot ovat nykyisin Tuusulan Golfklubin käytössä, ja

Krapin päärakennus. Kuva Tarja Kärkkäinen

navetasta on tehty viihtyisä hotelli. Päärakennuksessa on ravintola Krapihovi. Pihapiiri tarjoaa monenlaisia ravintola-, kokous- ja kulttuurielämyksiä. Golfkentän läpi mutkittelevan tien päässä Tuusulanjärven rannalla lämpiää savusauna. Krapin ravintolatoiminta käynnistyi Matti ja Salme Holman toimesta. Nyt Krapin johdossa ovat heidän lapsensa Anne ja Pekka Holma.

Krapin Riviera 1930-luvulla. Etuvasemmalla tanssilava. Oikealla pukukopit ja kioski. Kuva Tuusulan museo

2. Kirkonkylän Pekkola

Pekkolan tilakeskus siirrettiin Papilanmäeltä Rantatien varteen Krapin naapuriksi. Päärakennus on sijainnut nykyisen Uus-Pekkolan puutarhassa. Rantatien alkupäässä Krapin tilan jälkeen ensimmäisenä oikealla puolella oleva vanha rakennus suuren kuusen juurella on Villa Kuusela. Pekkolasta erotetun palstan ensimmäinen asukas oli Albert Stenvallin poika Ernst Alexis Stenvall, joka ryhtyi kuuluisan setänsä kaimaksi vuonna 1906 suomentamalla nimensä Aleksis Kiveksi. Räättälimestari Kivi rakennutti huvilan palstalleen 1891. Räättälin herraskainen silinterihattu ja kävelykeppi saivat kyläläiset nimittelemään nousukasta ”Rantatien Sibeliukseksi”.

Nimismies J. V. Frostell eli ”Iso Vihtori” osti Pekkolasta 3,5 hehtaarin ranta-palstan vuonna 1875. Sinne hän rakennutti Fjällboksi nimittämänsä huvilan. Nykyään jäljellä on vain huvimaja, josta on hienot näkymät Tuusulanjärvelle. Rannassa kulkee mukava maisemapolku. Fjällbon puistoon pääsee Aleksis Kiven mökin P-paikalta.

Vuonna 1907 Krapin omistaja Alina Häkli osti koko Pekkolan tilan ja viljelysmaat sulautuivat Krapiin, osa maasta taas myytiin palstoina eteenpäin. Pekkola-nimi toistuu enää nykyisten asunto-alueiden nimissä.

Sisällissodan aikana punakaartin Hyrylän komppanian johdossa oli Krapin talon etumies August Kaunisvesi. Punaiset murhasivat Krapin isännän Klas Holman pakomatalla Kärkölässä. Talon emäntä Maiju Holma joutui sekasorron keskelle kahden pienen lapsensa Kaukon ja Annikin kanssa. Myöhemmin Maiju Holma

Portinpylväissä ovat edelleen nimet Uus-Pekkola ja Lustig. Kuva Tarja Kärkkäinen

avioitui agronomi Onni Lustigin kanssa. Hänen ideansa oli rakennuttaa 1930-luvulla ajan ulkoilmaelämän ihanteiden mukainen uimaranta – Tuusulan Riviera – Pekkolan rantaan.

Talvisodan alla valmistui Uus-Pekkolan funkistyylinen talo, johon Maiju ja Onni muuttivat ”syytinkiläisinä”. Krapin siirtyi sukupolvenvaihdossa Kauko ja Maire Holmalle. Kauko Holma puolestaan asui Uus-Pekkolassa toisen puolisonsa Sirkan kanssa luovutettuaan tilanpidon pojalleen Matille. Uus-Pekkola on edelleen Holman suvulla.

3. Aleksis Kiven kuolinmökki

Krapin talon isäntä rakennutti vanhan Pappilanmäen päärakennuksen hirsistä torpan Syvälahden niitylleen. Tarkoituksena oli varmistaa tilan työvoimaa. Albert ja Karolina Stenvallille kaksihuoneinen vastarakennettu mökki tarjosi hyvän mahdollisuuden palata räätälin ammattiin ankeitten torpparivuosien jälkeen Järvenpäästä. Mökin hintapyyntö oli 100 markkaa ja parin hehtaarin palstan vuokra oli 20 päivän vuotuinen taksvärkki Krapille. Lehmän myynnistä saatiin 75 markkaa, mutta onneksi se riitti mökin ostoon. Albert Stenvall teki Krapin isännän kanssa kaupat mökistä ja vuokrasopimuksen palstasta vuonna 1870 viideksikymmeneksi vuodeksi.

Uudisasukkailla oli neljä lasta. Mielisairaaksi todettu Aleksis Kivi tuli hoidokiksi veljelleen elämänsä viimeisiksi kymmeneksi kuukaudeksi vuonna 1872. Nurmijärven kunta, jossa Kivi oli kirjoilla, lupasi Albertille viisi tynnyriä rukiita vuodessa korvauksena sairaan veljen hoitamisesta. Lapinlahden sairaalassa mielisairautta oli hoidettu Aleksia kamottaneilla kylmillä kylvyillä. Kylpymahdollisuus Tuusulanjärven ranta-alueella oli puoltanut Aleksin tuloa veljensä hoidokiksi. Järven Aleksia ei saanut ja potilas kieltäytyi jopa peseytymästä. Sairas sai myös levottomuuskohtauksia, jonka takia hänet oli suljettava milloin saunaan milloin ullakolle.

Albertin vanhin poika 13-vuotias Ernst Alexis oli joskus saattajana setänsä kävelyillä. Kivi kulki myös omin päin läheisissä taloissa ja kerrotaan, että hän oli perso tupakan ja kahvin perään ja moni sitä muisti tarjonneensakin.

Albertin tytär Agnes oli 15-vuotiaana kulkenut setänsä kanssa rantametsissä. Setä saattoi hokea: *”Lauri menee mettään lintuja pettään, lintuja pettään, oravia otetaan”*. Kun päätä särki, hän huusi: *”Päätäni polttaa, päätäni polttaa, Simeoonin piinaa, Simeoonin piinaa!”* Hän huusi joskus myös Aapoa. Todennäköisesti Seitsemän veljeksien henkilöt sekaantuivat senhetkiseen todellisuuteen.

Mökin omistajia kohtasi synkät kohtalot. Karolina kuoli vuonna 1886 pudotessaan vintille johtavilta tikkailta ja taitaessaan niskansa alla olevaan saaviin. Albert ja toinen vaimo Wilhelmiina joutuivat ryöstömurhan uhreiksi vuonna 1913. Murhamies saatiin kiinni. Hän oli tavoitellut turhaan mökin myynnistä saatuja rahoja.

Albert Stenvall oli myynyt mökin jo vuonna 1910 Helsingin Yliopiston ylioppilaskunnalle, jotta siitä tulisi museo. Ylioppilaskunta toteutti 1950-luvun alussa ison entisöinnin, jossa mökki py-

Aleksis Kiven kuolinmökin omistaa Helsingin yliopiston ylioppilaskunta ja aukiolosta vastaa Tuusulan museo. Mökki on Aleksis Kiven (1834–1872) muistolle omistettu kansalliskirjailijan muistomerkki.

Kuva Tarja Kärkkäinen

rittiin palauttamaan Aleksis Kiven kuolinvuoden mukaiseen asuun. Aika-ajoin nousee esille kysymys entisöinnin on-

nistumisesta ja siitä oliko mökki Aleksin aikaan sittenkin isompi.

4. Erkkola

Juho Heikki Erkko (1849–1906) oli talonpojan poika Orimattilasta, opettaja ja suomalaisaatteen mies. Hän palveli isänmaan asiaa runoilijana, lehtimiehenä ja näytelmäkirjailijana. Erkon harras toive oli saada oma koti ja löytää mieluisa vaimo ja perustaa oma perhe. Tuusulassa molemmat haaveet voisivat toteutua kun lukkari Sakari Soinne ja vaimonsa Aina – lapsuuden ystävä Orimattilasta – ryhtyivät puhemiehiksi kesällä 1901.

Kun nuori Sakari Karhu oli hakenut lukkarinvirkaa Tuusulasta, hän oli viettänyt ensimmäisen yönsä Albert Stenvallin mökin sängyssä, juuri samassa, missä Kivikin oli nukkunut. Myöhemmin Erkko antoi Tuusulan lukkarille sointuvamman nimen Soinne.

Kun Erkolle oli mieluisa nuori morsian löytynyt, alkoi runosuoni pulputa ja kosinta johti salakihlaukseen. Talon rakentamisessa oli myös onni myötä. Ruukkumaakari Grönroosin talo Oksala oli kaupan ja sijaitsi sopivasti Kiven viimeisen asuinsijan lähellä. Erkolle se sopi, sillä hän halusi kotinsa lähelle ihannomansa Kiven viimeistä asuinsijaa.

Ruukkumaakari Grönroosin lasittamista tiilistä ja kaakeleista muurattuja tulisijoja oli alueen taloissa ja taiteilijakodeissa. Kerrottiin Grönroosin lasittaman takan olleen vuoden 1900 Pariisin maailmanäyttelyn Suomen paviljongisakin. Monien kertomusten mukaan se pystytettiin näyttelyn jälkeen uudelleen

Erkkolaan. Tarina ei ole tosi, mutta niin tai näin, Erkkolan takat ja uunit ovat kohteita.

Runoilijakodin suunnittelu ja rakentaminen hoitui Pekka Halosen, tämän veljen Antti Halosen sekä Halosenniemestä tutun rakennusporukan avulla. Taloa kuten Erkon kirjallista tuotantoakin rahoittivat tutut viipurilaiset mesenaatit Häkli & Lallukka. Erkkola valmistui asuttavaan kuntoon vuoden lopulla, mutta nuori morsian purki kihlauksen ja murtunut sulhanen kertoi itkien Soinneille: *”Nyt se meni. Pesä oli valmis mutta lintu lensi tiehensä”*.

Hämmästyttävä osoitus luomiskyvystä kaiken tämän keskellä on Erkon kirjoittama näytelmä *Pohjolan häät*. Näytelmän ensi-ilta oli Kansallisteatterin vihkiäisissä 9.4.1902. Vihkiäiset olivat tuusulalaisten taiteilijoiden juhlaa. Sibelius sävelsi siihen Tulen synnyn. Pekka Halonen maalasi lavasteet, Venny Soldan-Brofeldt kuvitti ohjelmalehtisiä ja

Erkkola Rantatien varressa. Kuva Antti Kallio.

Eero Järnefeltin puoliso Saimi näytteli yhtä pääosaa.

J. H. Erkko oli suomalaisuusaatteen kannattaja. Hän tuki kirjoituksillaan vuonna 1889 perustettua Päivälehteä, jonka päätoimittajana oli veli Eero Erkko. Lehti alkoi julkaista vuonna 1891 joulualbumia, Nuorta Suomea, jossa kirjailijat, lehtimiehet ja kuvataiteilijat ilmaisivat taiteen avulla mielipiteitään venäläistämistoimista yhä tiukkenevan sensuurin aikana. Nuoren Suomen piiri koki keskeiseksi tehtäväkseen kansallisen identiteetin vahvistamisen.

Tuusulassa Erkko osallistui aktiivisesti yhteiskunnalliseen toimintaan. Hän vastusti asevelvollisuuskutsuntoja Venäjän armeijaan sortovallan ilmentymänä muun muassa puhumalla asiasta voimallisesti kuntakokouksessa. Ihme

oli, ettei joutunut Siperiaan. Tsaarinvalta luopui lopulta hankkeesta suomalaisten kovasta vastustuksesta johtuen.

Viimeinen runokokoelma *Ilmojen lauluja* (1904) sisälsi sekä rakkauslauluja että isänmaallisia taistelulauluja.

Erkko haudattiin Helsingin Hietaniemeen. Hänen asemaansa kuvaavat hyvin arkunkantajat: Eero Erkko, Juhani Aho, Pekka Halonen, Eino Leino, Oskari Merikanto, E. N. Setälä, K. A. Castrén ja Juho Lallukka.

Erkon kuoleman jälkeen aina vuoteen 2006 Erkkola toimi yksityiskotina. Taiteilijakoti siirtyi Tuusulan kunnan omistukseen vuoden 2007 alussa. Erkkolan oston ja kunnostamisen mahdollisti Jane ja Aatos Erkon säätiön lahjoittamat varat. J. H. Erkko oli ministeri Aatos Erkon isosetä.

5. Syväranta

Kenraalikuvernöörin kanslian virkamies Birger Lundahl osti vuonna 1869 Syvärannaksi nimittämänsä rantapalstan Gustavelundin kartanolta ja rakennutti huvilan, joka on Rantatien vanhin. Seuraava omistaja oli vuonna 1876 senaattori Victor von Haartman. Hän myi Syvärannan kolmen vuoden jälkeen kaartinkapteeni Gotthard Björklundille, jonka perheellä oli vakituinen asunto Pietarissa. Björklund osti lisää palstatilaa, rakensi puutarhaa ja lisärakennuksia.

Syvärannan palstatila myytiin 1904 upporikkaalle nimineuvos Ushkoville hänen vaimonsa Theresan nimiin. Theresan isä valtioneuvos Hugo Eluhin vaimoineen ja palveluskuntineen asuivat pääasiassa tilalla.

Syväranta sanomalehtimiesten lepokodin aikana, Eino Leino juhlien keskipisteenä. Kuva Tuusulan museo.

Syväranta koki loistokkaan kymmenvuotiskauden. Puutarha patsaineen, suihkulähteineen ja tornihuvila sähkövaloineen hämmästytti tiellä kulkijaa. Syvärannassa kuunneltiin hienoja musiikkiesityksiä. Huvilan vieraisiin kuului muun muassa maailmankuulu basso-

laulaja Fjodor Shaljapin. Ushkovit myivät huvilan vuoden 1916 lopulla norjalais-puolalaiselle lääkäri Herman Hansenille. Hansenin perhe muutti tiluksilleen Puolaan 1922 ja Syvärantaan tuli Onni V. Tuiskun säätiön Syvärannan lepokoti lehtimiehille.

Syvärannan lepokodin upeissa tiloissa asui lukuisia kuuluisia henkilöitä, kuten W. W. Tuomioja perheineen ja Eino Leino, jotka tapaamme muissakin Rantatien kohteissa.

Tammikuussa vuonna 1924 Eino Leino (1878–1926) saapui Tuusulaan kansallisorunoilijan viitta harteillaan elämänsä kahdeksi viimeiseksi vuodeksi. Runoilijan kiivastahtinen elämä oli polttanut hänet lähes loppuun. Eino Leino matkasi lomakodista toiseen mukanaan kaksi vanerilaukkuja, toisessa olivat kirjat, toisessa vaatteet. Leinon viimeisessä runokokoelmassa Shemeikan murhe (1924) polttopisteenä on eleginen tilinpäätös elämästään Löysäläisen laulussa:

*”Maantietä matkaa
kirjaton, karjaton mies.
Kruununkin kyyti
liikaa ois hälle kenties,
outoja hälle kun on
isänmaa, kotipaikka ja lies,
puolue, perhe ja muu,
verot, verka ja velka ja ies...”*

Lepokodin pito ei ollut kannattavaa, joten säätiö myi Syvärannan vuoden 1936 lopulla Lotta Svärd-järjestölle, joka perusti sinne Lottaopiston ja lepokodin. Lottaopistossa järjestettiin vuosien 1937–1943 välillä 61 kurssia, joihin osallistui 1817 lottaa. Syvärannassa oli sotien aikana myös Päämajan radiotiedustelun osia, jotka seurasivat Neuvostoliiton Itämeren laivaston toimintaa.

*Viestilottia Syvärannan lasiverannalla.
Kuva Lottamuseo*

Lotta Svärd -järjestö lakkautettiin marraskuussa vuonna 1944. Syväranta lahjoitettiin lottien vasta perustamalle Suomen Naisten Huoltosäätiölle. Säätiö on nykyisin nimeltään Lotta Svärd Säätiö.

Syvärannan huvila paloi aprillipäivänä vuonna 1947. Järvenlahti oli talven jäljiltä pohjaa myöten jäässä, mikä hidasti veden saantia ja sammutustöitä. Rakennus paloi parissa tunnissa kivijalkaa myöten.

Suomen Naisten Huoltosäätiö rakensutti vuonna 1995 Syvärantaan uuden päärakennuksen. Rakennus on tehty betonista ja se muistuttaa puuverhoiluna ulkonäöltään vuonna 1947 palanutta Syvärannan huvilaa. Rakennuksessa toimii Lottamuseo, jossa esitellään Lotta Svärd -järjestön toimintaa osana maamme historiaa. Lottakanttiinissa on tarjolla perinteisillä resepteillä valmistettuja kotileivonnaisia ja herkullista lounasta.

6. Onnela

Kotun talon rantapalsta myytiin vuonna 1885 esittelijäsihteeri Karl Forssellille, joka rakennutti Onnela-huvilan. Vuonna 1905 omistajaksi tuli Johanna Björklund. Silloinen eversti Schabelski osti Johannan kertoman mukaan Onnelan lahjaksi rakastajattarelleen.

Tuusula oli Johanna Sofialle tuttu, sillä hänen isänsä oli omistanut Syvärannan huvilan. Kaunis ja hehkeä Johanna Sofia Björklund kävi keisarinnan suojeluksessa olevaa hienoston Smolnan tyttökoulua. Keisarinnan seurueen 37-vuotias ratsumestari Pavel (Paul) Schabelski ihastui tanssiaisissa silmittömästi 17-vuotiaaseen Johannaan. Tästä alkoi liki 40-vuotinen rakkaussuhde, josta ei puuttunut hehkua ja loistoa. Kirjailija Unto Karri on tallentanut rakkaustarinan teoksensa *Jeanna Katarina, rakastajattaren romaani* (1945).

Paul Schabelski oli ollut Bobrikovin adjutantti ja asui perheineen Helsingissä, josta oli helppo vierailta rakastajattaren luona. Myöhemmin Schabelski vastasi Pietarin elintarvikehuollosta kenraalin arvossa. Vallankumouksen alettua kenraali menetti omaisuutensa ja pakeni vaimonsa ja poikansa Constantinin kanssa Onnelaan.

Tilanne oli perin omituinen. Kenraali asui Johanna Björklundin kanssa päärakennuksessa yhteisessä makuuhuoneessa ja kenraalitar asui toisen rakennuksen tornihuoneessa. Kun vihitty rouva sai korut myytyään matkarahat, muutti hän poikansa luo Pariisiin. Koska rikkauudet olivat jääneet Venäjälle, alettiin Onnelassa pitää täysihoitola mm. emigranteille.

Mukaan joukkoon tuli vuonna 1924

Onnelan vanha päärakennus, nykyinen Impivaara on vasemmalla. Sen seinässä on Eino Leinon laatta ja sisällä Eino Leinon muistohuone. Oikealla on palvelukunnan Leinola, nykyinen Jukola, jossa oli rouva Schabelskin huone. Kuva Heikki Simola

myös Eino Leino, joka nautti kansainvälisestä ilmapiiristä, kun sai keskustella saksan ja ranskan kielillä. Eino Leino ei kauan viihtynyt missään asukkaana. Tuusulassakin hänellä oli parin vuoden aikana puolen tusinaa kortteeria. Seuraavana oli Onnelan eteläpuolella aidan takana oleva Syvälahden Kukkola. Sitten hän muutti kanttori Sointeen Ilonimeen ja kun sielläkin alkoi ahdistaa, niin palattiin tammikuussa 1925 taas Onnelaan. Täällä hän sai päätökseen *Elämäni kuvakirjan*, jonka oli aloittanut Iloniemessä Laura Sointeen kirjoittaessa sanelusta. Syvärannassa majaileva toimittaja K. V. Valve jatkoi pikakirjoituksella työn loppuun. Leinolla oli tapana vierailta ystävänsä Pekka Halosen luona. Hän saapui yllättäen ja kysyi: *”Häiritseenkö?”*

Onnelan kenraali oli jo vanha mies ja Johanna ihastui nuoreen kirjailija Unto Karriin. Vanha kenraali kuoli surullisena ja yksin vuonna 1935. Johanna menetti järkensä ja joutui hoitoon Kellokosken mielisairaalaan, missä kuoli muutaman päivän kuluttua. Todennäköisesti hän myrkytti itsensä.

Pariisissa oleva Constantin Schabelski peri Onnelan ja myi sen 5.1.1937 Suomen Sokeain Liitolle. Rantatien itäpuolelle rakentui omakotialue näkö-

vammaisille. Vanhat huvilat edustavat huvila- ja täysihoitola-aikaa, jota uudempi rakennuskanta täydentää. Nykyisin tiloissa toimii Majatalo Onnela.

7. Toivola / Bergbo

Eversti Fredrik Wilhelm Fraserin (1819–1883) rakennuttama komea kaksoisikerroksinen huvila Toivola rakennettiin vuonna 1870 jyrkälle kalliorannalle vastapäätä Sarvikalliota. Eversti oli alkuaan skotlantilaista sukua ja siirtynyt Ruotsin kautta Viaporiin. Eläkkeelle jäätyään hän muutti Pöngön perintötilasta lohkotulle Toivolan 30 hehtaarin maanviljelystilalle.

Everstinna Amanda Fraser hoiti tilaa leskeksi jäätyään. Perheen kesken tehdyissä järjestelyissä siirtyi Anni Åström (1861–1949) Vanhankylän kartanosta viljelemään Toivolaa vuonna 1915. Anni-täti ei kauaa viihtynyt komeassa huvilassa, vaan muutti vieressä olevaan Pikku-Toivolaan, jossa asui loppuelämänsä.

Anni-täti oli käsite; sairaanhoitajan ammattiaidolla hän hoiti eläimiä ja ihmisiä sekä paikkakunnan kunnallisia ja seurakunnallisia asioita. Hän hoiti viljelyksiä ja kotieläimiään elämänsä loppuun asti ”niin kuin talonpoika”, kuten oli jo Vanhankylän kartanossa ollut tapana. Työteliäästä elämästä kertoo myös se, että hän kuoli työtaturman uhrina 88-vuotiaana, kun nuori lehmä potkaisi häntä navetassa, joka vieläkin on jäljellä Pikku-Toivolan pihapiirissä.

Anni-tädin sisko Johanna oli naimisissa Fraserin vanhimman pojan kapteeni Georg Fraserin kanssa. Georg Fraser oli Turkin sodan (1877–78) veteraani ja myöhemmin tulisieluinen itsenäisyys-

Vanha Toivola nykyasussaan on säilyttänyt ilmeensä ja on hyvässä hoidossa. Kuva Heikki Simola

taistelija. Hänet erotettiin armeijasta, mutta hän otti käyttöönsä ylempiä upseeriarvoja menestyksellisellä siviilurallaan samaan tahtiin kuin sotilasuralla jatkaneet aseveljensä. Johannaakin puhuteltiin myöhemmin everstinna Hanna Fraseriksi.

Georg ja Hanna Fraser rakennuttivat Toivolan maille oman huvilan Fredriksbergin vuonna 1877. Sen portinpielessä lukee nyt Suvilahti. Nimi muuttui, kun huvila myytiin suuriperheiselle O. A. Valtoselle. Perheen äiti oli Saara (Sissi) Tuomioja, Erkki Tuomiojan täti. Suvilahdesta erotetuille tonteille Toivolankujan päähän on noussut komea ”Honkarakenne-kylä”.

Anni-täti alkoi palstoittaa sodan jälkeen Annivaaraan tontteja ja myi tai lahjoitti niitä tuttavilleen. Kuvataiteilija Martta Wendelin (1893–1986) rakennutti sinne Kanervalahuvilansa, jonka pihaan hänet on haudattu.

8. Tiilikanoja ja Koivulahti

Tiilikanojan rantatontin omistajaksi tuli lasitehtailija ja teollisuusneuvos Anton Hjalmar Leppälä (1886–1949), joka rakennutti 1920-luvulla hirsihuvilan. Tästä talosta laajennettiin arkkitehti Jorma Paatelan suunnittelema funkkistalo vuonna 1938. Julkisivun rappaukseen on sekoitettu moniväristä lasimurskettä. Tiilikanojaan kuului myös hieno puutarhakokonaisuus ja hiekkaranta. Pitkän laiturin päässä oli uimakoppi. Kaikki oli suurta, lipputangon pituuskin oli 24 metriä.

Perheen pojalla Kauko Leppälällä oli neljä poikaa, jotka viihtyivät huvilan kuokstusaikana mainiosti Tuusulassa. Kauko Leppälä oli ostanut Rantatien toiselta puolelta olevalta Kissanavastuspolun (Tiilikanojantien) varrelta Kissanavastusmaeltä tilan ja rakennutti sinne arkkitehti Paatelan suunnitteleman samannimisen huvilan 1946. Tontti oli ostettu Sakari Tuomiojalta, koska hän valitsi valmiin huvilan Kuusiniemestä perheensä kesäpaikaksi.

Rantatien ja Tiilikanojantien risteyk-

sessä aidan sisällä on iso rapattu omakotitalo, jossa kirjailija Laila Hirvisaari on asunut pitkään. Myös laulajatar Kaija Koo on asunut Kissanavastuksen naapurissa Järvenpääntien lähellä.

Kun jatketaan pitkin Rantatietä, näkyy seuraavana kaunis Koivulahden huvila rannan puolella. Se on savenvalaja Johan Grönroosin talo. Samannimisiä ruukkumaakareita on ollut kolmessa polvessa ja sanonta ”poika polvesta paranee” pitää tässäkin paikkansa. Grönroos oli rakentanut huvilan 1901. Vanhan kotinsa kirkonkylän puolelta Grönroos myi runoilija Erkolle. Ylemmäksi mäkeen rakennettiin savenvalimo polttouuneineen.

Nuorimman Johan Grönroosin tytär Anna teki taitavia koristemaalauksia astioihin. Pekka Halonen opetti lahjakasta Annaa maalaamaan. Monissa Rantatien taloissa on ollut Grönroosin kaakelit ja lasitetut tiilet käytössä. Niitä löytyy myös Erkkolasta, Ainolasta ja Suvirannasta. Pekka Halonen puolestaan teki osan tiilistä ja lasituksista omalla tontillaan.

Tiilikanoja on ollut vuodesta 1964 Helsingin seurakuntayhtymän kesäkoti. Kuva Heikki Simola

Kaunis Grönroosin huvila, jonka kunnostuksen Tuusula-Seura palkitsi ruusullaan. Kuva Tarja Kärkkäinen

Oma polttouunikin piti rakentaa, kun Grönroosin uuden pajan polttouuni ei ollut vielä valmistunut.

Koivulahden hehtaarin tila ja huvila myytiin Suojeluskuntain päällystökoululle vuonna 1923. Rantaan rakennettiin

mm. lentoveneasema. Grönroos rakensi pienemmän talon savenvalimon lähelle.

Kylällä syntyi hauska sanonta kuvaamaan naapureina olevia taloja; vierekkäin oli savikukkoja ja tiilikanoja.

9. Taistelukoulun alue

Laurikkalan talo on pienin Tuomalan kylän viidestä kantatalosta. Laurikkalan omistaja Johan Fredrick Weckström (1823–1893) myi Carl Robert Åkerblomille vuonna 1879 parin hehtaarin paltan Käkiniemestä. Kaupan syntyyn oli vaikuttanut kuvernöörin kanslian vanhempi työtoveri Birger Lundahl, joka oli rakentanut jo Syvärannan ja asui tuolloin Syvälahden Kukkolassa. Hän oli myös kauppakirjan todistajana.

Valtioneuvos Åkerblom rakennutti komean Koivikon huvilan, joka on nykyisen Upseerikerhona tunnetun rakennuksen runkona. Hirsitalo on erikoinen pystyhirsirakenteena ja se mahdollistaa

myös rappaamisen. Seuraavana huvilan osti rikas rautakauppiaan leski Bertha Sandberg vuonna 1897. Hän rakennutti huvilaan tiilestä laajennuksen torneineen taidearteilleen. Omistajat vaihtuivat tämän jälkeen tiheästi: tukkukauppias, varatuomari, agronomi kertovat hyvin huvilanomistajien yhteiskunnallisesta asemasta.

Agronomi ja Vuosaaren kartanon omistaja Uno Hernberg oli ehkä halunnut pois pääkaupungista punaisten kaapattua vallan ja muutti Koivikon huvilalle vakituiseksi asukkaaksi virallisesti 28.1.1918. Samana päivänä katsotaan vapaussodan varsinaisesti alkaneen.

Suojeluskuntain Pääällystökoulu on kuvan keskellä vuonna 1926. Halosenniemen puut ovat alkaneet kasvaa Alénin aukkohakkuun jäljiltä. Harvaa on asutus Rantatiellä ja Tuomalassa.

Huviloiden omistajat olivat vahvasti valkoisten puolella ja joutuivat sen myös kokemaan. Katariina Sibelius menetti rakastettunsa Erik Hernbergin Siuntiossa, Maija Halosen serkku ja päätoimittaja Matti Kivekäs surmattiin Tampereella. Saman kohtalon koki myös kulttuuriperheiden ystävä ja kotiopettaja runoilija Juhani Siljo.

Suojeluskuntajärjestö osti Koivikon 8.9.1921 ja Suojeluskuntain Päälystökoulu siirtyi Tuusulaan. Välittömästi alkoi myös toiminnan kehittäminen, maa-alueiden lisäostot ja rakentaminen.

Grönroosin Koivulahden oston jälkeen maita ostettiin vuosien saatossa Puotin ja Kittelän sekä Pöngön perintötiloilta. Lopulta pinta-ala oli 88 hehtaaria ja 1930-luvulla Tuomalan suolla suoritettiin jopa kovapanosammuntoja kranaatinheittimillä ja konekivääreillä.

Rakennuksia tarvittiin kasvavaan koulutustoimintaan ja niitä käyttivät myös lotat. 1920-luvun puolivälissä valmistuivat nykyään keltaiset puurakennukset. Levälä Rantatien vieressä on Suomen ensimmäisiä voimistelurakennuksia ja se on edelleen urheilukäytössä. Hersala valmistui opintorakennukseksi sitä vastapäätä. Niiden välissä kasvaa edelleen kuusi, joka istutettiin Norjan kuningas Haakonin vierailun yhteydessä vuonna 1928. Ensin kuusen istutti kuningas juhllallisin menoin, sitten talonmies Hallia ilman juhllallisuuksia. Karhunpentu Elias oli nimittäin leikillään käynyt kaimamassa kuninkaan istuttaman taimen ylös. Koivulahden rannalla on opettajien asuntotalo Vihmala.

Arkkitehti Martti Paalasen suunnittelema kivinen funkistyylinen päärakennus valmistui 1934 ja samaa tyyliä

oleva rantasauna myöhemmin. Koivikon huvila modernisoitiin kaksikerroksiseksi. Urheilukenttä rakennettiin Levälän jatkeeksi Rantatien ja uuden päärakennuksen väliin. Pesäpallopeliä kehitettiin taistelutaitoja tukemaan.

Mikä oli tuon "Viipurin" pyöreän tornin tarkoitus? Yläkertaan oli määrä tulla koulun museo ja alakertaan putka. Arestipäiväkirjaan ei tullut yhtään merkintää, mutta sodan aikana putkassa kerrotaan pidetyn desantteja vankeina. Myöhemmin tornin alakertaan sijoitettiin "sentraalisentra" Taistelukoulun viestimestarin ja Mannerheim-ristin ritarin Väinö Hämäläisen toimesta.

Taistelukoulun aikana 1970-luvulla rakennettiin lisää. Auditorio- ja päärakennuksen läsiipi tuli urheilukentän päälle ja henkilökunnan asuintalo Yrjölä Levälän viereen. Autohallit, varastot ja asuinkerrostalo rakennettiin vanhan Alénin-Puotin tilakeskuksen paikalle Halosenniemen tienhaaraa vastapäätä. Järvenpääntieltä näkee vielä vanhan pystyssä olevan Alénin aikaisen ulkorakennuksen. Aléninmäen Taistelukoulun aikaiset kiinteistöt ovat nyt tyhjinä. Senaatti-kiinteistöt ovat luopuneet myös kerhotilojen ylläpidosta, joten Taistelukoulun perinnetilatkin ovat muuttaneet pois Koivikon huvilasta.

Suojeluskuntain Päälystökoulu koulutti kaikkiaan 20 000 johtajaa järjestön käyttöön ja Lotta Svärd järjestö 2500 lottaa. Näillä koulutuksilla oli suuri merkitys viime sodissa selviytymiseen. Sotien aikana koulun tiloissa toimi lyhyehköjä aikoja sotasairaala. Jatkosodan aikana Suojeluskuntain Päälystökoulu oli maa-voimien tärkein koulutuskeskus. Sodan jälkeen Suojeluskuntajärjestö lakkautet-

tiin ja Päälystökoulu lahjoitettiin Suomen Punaiselle Ristille, jonka invalidisairaalan aivovammaosasto toimi alueella vuoteen 1949 asti.

Taistelukoulun Tuusulassa syntynyt johtaja, jääkärieversti ja Mannerheim-ristin ritari Albert Puroma esitti heti sodan jälkeen muuttoa Päälystökoulun tiloihin, mutta se onnistui vasta vuonna 1949 legendaarisen eversti ja Mannerheim-ristin ritarin Adolf Ehnroothin johdolla. Tilat siirtyivät valtiolle vasta vuonna 1952 ja Senaatti-kiinteistöt omistaa Taistelukoulun alueen rakennuksineen edelleen.

Taistelukoulun pääkursseina olivat jalkaväen kapteenikurssit ja esipuserikurssit. Puolustusvoimien organi-

Taistelukoulun alue 2000-luvulla.

saatiomuutoksien myötä isännät ovat vaihtuneet alueella monta kertaa. Taistelukoulun alueen päällikkönä on nyt komentaja Petri Parviainen Puolustusvoimien palvelukeskuksen Tuusulan yksiköstä ja se tuottaa puolustusvoimien sisäisiä tukipalveluja.

10. Halosenniemi

Pekka Halonen (1865–1933) kuuluu Suomen taiteen kultakauden rakastetuimpiin taiteilijoihin. Pekka ja Maija Halonen halusivat elää ja kasvattaa lapsiaan maaseudun rauhassa kuten monet samassa elämäntilanteessa olevat taiteilijaystävät. Tuusulaan Haloset muuttivat jo vuonna 1898. Aluksi asuttiin vuokralla Tuomalan taloissa. Ateljeeksi Halonen vuokrasi Perttilän avaran tuvan.

Hiihtoretkellään Pekka Halonen ihastui kallioiseen Pitkäniemeen Tuusulanjärven rannalla. Pitkien neuvottelujen jälkeen keväällä 1899 Pekka Halonen osti reilun hehtaarin kokoisen palstatilan maanviljelijä Johan Robert Alénilta 1850 markan hintaan. Juhani Aho lainasi 1000 markkaa tontin ostoon. Hirret talon rakennusmestarina toiminut Antti Halonen oli valinnut Keski-Suomen Kongin-

kankaalta ja Suolahdelta.

Ensin tietysti uudisraivaaja rakensi saunan ja sitten alkoi pirtin teko. Paikan nimi muuttui Pirttiniemeksi.

Pekka Halonen suunnitteli kansallisromanttisen, komean hirsitalon. Sen ytimenä on iso ateljee, mikä mahdollisti alttaritaulujen maalaamisen. Työnjohtajana oli Antti-veli ja serkut Arttu ja Jussikin olivat apuna talkoissa. Ammattimiesten erikoisosaamista voi ihailla. Antti Vainikainen palhosi piilukirvellään seinähirret. Jaakko Rusanen ja Viki Virtamo tekivät punahongasta ovet ja ikkunat sekä huonekaluja. Toki myös paikallisia ammattimiehiä tarvittiin. Rahasta oli kova puute, joten isäntä urakoi maalauksia myyntiin.

Rakennushanke oli niin mittava rakennustelineineen, että venäläisen va-

Halosenniemi vuonna 2017. Kuva Antti Kallio

ruskunnan edustajat kävivät tarkastamassa, ettei vain saksalaisten ilmalaiva Zeppelinin tukiasemaa rakenneta. Ateljeekoti valmistui 1902.

Halosen suvulla on ollut suuri yhteenkuuluvuuden henki ja auttamisen halu. Sama henki vallitsi taiteilijayhteisön sisällä. Tuusulanjärven rannalle asettuneet taiteilijat ja heidän perheensä muodostivat varsinkin alkuvuosina tiiviin ystäväpiirin. Halosen ateljeesta tuli yksi taiteilijayhteisön keskipisteistä, jossa istuttiin iltaa ja harrastettiin kulttuuria. Musiikki ja kirjallisuus, keskustelut taiteesta ja politiikasta sekä yhteisistä töistä ja tavoitteista olivat osa noiden

hetkien ohjelmaa.

Maija Halonen oli monitaituri, joka käännöstöillään toi rahaa kasvavan perheen tarpeisiin. Ruoastakin oli pulaa ja siihen kasvimaan ja puutarhan sadot toivat avun. Puutarhan antimista Pekka valmisti myös kuuluisaa raparperiviiniään.

Halosille syntyi kaikkiaan kahdeksan lasta, joista puolet poikia. Antista tuli tanssija, koreografi ja kirjailija ja hän kirjoitti kolme kirjaa isästään ja Tuusulanjärven taiteilijayhteisöstä. Marja oli kuvaamataidon opettaja ja taidemaalari, joka avioitui taidemaalari Ahti Miehon kanssa.

Pekka Haloselle myönnettiin professorin arvo vuonna 1925. Kahdeksan vuotta myöhemmin hänen matkansa päättyi Tuusulan kirkkopuistoon. Nykyisin Tuusulan taidemuseona toimiva Halosenniemi on entisöity alkuperäiseen asuunsa. Museossa järjestetään Pekka Halosen ja muiden taiteilijoiden näyttelyitä. Puutarhakin on kunnostettu ja avoinna yleisölle. Taiteilijan luontokäsitystä kunnioittaen koko Halosenniemen alue on lain nojalla rauhoitettu luonnon-suojelualue.

11. Kuusiniemen ympäristössä

Teiden nimiin voidaan mainiosti tallentaa historiaa. Kun lähdetään kulkemaan Halosenniemen tienhaarasta pohjoiseen, heti ensimmäisenä on Päälystökouluntie. Tosin koulun alue on jo ohitettu.

Rantatiellä tämä jälkeen on ollut heti oikealla Myyrinmäen huvila, jonka Julius Kuninkala rakensi reilun sata vuotta sitten. Siinä asui vuodesta 1917 lähtien

jonkun vuoden filosofian tohtori Lauri Kettunen, joka on tunnettu itämerensuomalaisten kielitentutkija. Seuraavana Myyrinmäkeen muuttivat johtava Aleksis Kivi-tutkija professori Viljo Tarkiainen vaimonsa kirjailija Maria Jotunin kanssa. Sota-aikana ja sen jälkeen huvilassa oli evakkoja vuokralaisina pitkään. Vanha huvila on purettu ja vuonna 1961 Myyrinmäkeen rakensi Ukko-Pekan po-

Leskeksi jäänyt Gurli Svinhufvud sai talkooväen ja appensa Ukko-Pekan tuella ison funkkistyyllisen talon valmiiksi sotien aikana. Kuva Heikki Simola

janpoika Erik Svinhufvud perheelleen uuden talon. Talo on nyt seuraavalla sukupolvella.

Sadan metrin päässä on Ukko-Pekantie. Presidentti Pehr Evind Svinhufvud oli lempinimeltään Ukko-Pekka. Hän oli innokas suojeluskuntamies ja vieraili usein myös Päälystökoululla. Nimikkokiväärinkin hän sai ja se oli sodissamme perusaseena. Nimikkotiellään Ukko-Pekantiellä hän ei kuitenkaan ole asunut. Sen sijaan hänen poikansa Einon perheelle suunniteltu Einola on tien varrella.

Kuusiniemeen nousi 1900-luvun alussa kolme huvilaa: yhden isäntä oli rakennusmestari, toisen maalarimestari ja kolmannen muurarimestari.

Rakennusmestari Edvard Lund osti Granudden Kuninkalan talosta. Talon omistus siirtyi kenkätehtailija Valveelta vuonna 1954 Sakari ja Vappu Tuomiojan

perheelle. Nyt punaisten portinpylväiden välistä voi pujahtaa Erkki Tuomioja juoksulenkilleen.

Maalarimestari Karl Lehtinen osti Kylänpään talosta vuonna 1906 ison Kuusiniemi-tontin. Myöhemmin tonttia on jaettu lisää ja tien varressa erottuu uudemman keltaisen talon pääty. Talossa on asunut edesmennyt kansanedustaja Saara-Maria Paakkinen (1941–2005).

Muurarimestari Aron Snygg rakensi seuraavan Rauhala-nimisen talon. Tämän talon osti Erkki Tuomiojan isoäiti Laina Tuomioja vuonna 1938. Rauhalasta tuli hänen tyttärensä Saara Valtosen (1913–1990) perheen kesäkotona yli 50 vuodeksi. Nyt kivisten portinpylväiden takana asuu Terhi Paloheimo perheineen. Terhi on toiminut monta vuotta Tuusulan Rantatieyhdistys ry:n puheenjohtajana.

Vastapäätä Rantatien itäpuolelle on erotettu vuonna 1890 Kylänpään Ukolle eli Albert Puotille (myöh. Öljymäki) Öljymäen palsta ja sinne rakennettiin pieni mökki. Suopellon huvila taas siirrettiin tontilleen v. 1907 Helsingistä. Tämä keltainen huvila on aivan Järvenpääntien vieressä. Suopeltoon liitettiin Öljymäki 1930-luvulla. Jalkamies näkee huvilat parhaiten Ukko-Pekan tieltä. Täällä ovat asuneet ensin Pekka Halonen ja sitten tämän tytär Anni Paloheimo perheineen. Kiinteistö on edelleen suvun hallussa. Martta Wendelin asui Suopellosa vuosina 1937–1947.

12. Tuomalan ryhmäkylä

Tuusulan Rantatien kulttuurihistoria on monipuolista. Yleensä puhutaan

korkeakulttuurista, joka on siivittänyt Suomen maailman kartalle. Rantatiellä

aistii edelleen vahvana myös satoja vuosia vanhan maanviljelyskulttuurin, johon meidän kaikkien juuret pohjaavat.

Kun lähestytään vanhaa kylän keskusta, niin ensimmäisenä nähdään Kylänpään (Puoti) pellot ja lato, jonka latotansseissakin monet romanssit ovat alkaneeet. Vanhaan aikaan Tuomalassa avioituttiin usein naapuritaloihin, niin-pä kyläläiset olivat sukua toisilleen ja maitakin on siirtynyt perintöosina toisiin taloihin. Kylänpään iso sininen talo on aivan ryhmäkylässä kiinni, mutta on isojaon seurauksena siirtynyt kantatalo Puotin pihapiiristä nykyiselle paikalle vuonna 1830.

Kylänpään jälkeen alkaa satoja vuosia vanha kylän tiivis ydin, joka muodostui viidestä kantatalosta: 1. Puoti, 2. Laurikkala, 3. Kittelä, 4. Kuninkala ja 5. Pekkola. Keskiajalta lähtien maanviljelyksessä oli vallalla sarkajako eli kylän ympärille raivatut peltolohkot oli jaettu taloille saroittain veroluvun mukaan. Pyrkimys oli tasapuolisuuteen – jokainen talo sai näin hyvää ja huonompaa maata. Sarkajako pakotti ns. vainiopakkoon eli talojen oli muokattava, kylvettävä ja korjattava samanaikaisesti, mikä ei kannustanut kekeiluihin tai uudistuksiin. Oltiin siis yhtei-

Kylänpään talossa Sibeliukset asuivat vuonna 1904 ennen Ainolaan muuttoa. Kuva Tarja Kärrkäinen

somistuksessa ja omaa oli vain pihapiiri. Myös laajat metsät olivat yhteisiä.

Vuoden 1757 valtiopäivien jälkeen aloitettiin isojako. Siinä yhdistettiin talojen peltoalueita isommiksi lohkoiksi. Perimätiedon mukaan ”kaavoittajalla” oli tuolloinkin vastuksia. Ensimmäinen tallettiin maastossa ja toinenkin hakattiin henkijieveriin. Kolmas oli viisaampi ja piirsi rajat pirtissä. Tuomalan kantataloilta oli keskimäärin 200 hehtaaria maata, josta 7 ha viljeltyä, 34 ha niittyä ja loput 157 ha metsää. Ylijäämämetsästä muodostettiin Pöngön 247 hehtaarin kruununtila.

Rantatien Gallerian kohdalla kannattaa pysähtyä. Sen paikalla on ollut Perhelän kauppa ja sitä ennen Lundbergin kauppa. Maakauppias Frans Lundberg oli perustanut kaupan 1882 Laurikkalan talon maalle. Eero Järnefeltin monesti piirtämä monihaarainen mänty sijaitsi muutama metrin päässä kaupan päädyssä. Laurikkalan kantatalon vanha päärakennus on sijainnut heti kaupan takana mäellä, josta se siirrettiin Ristinummelelle vuonna 1906. Laurikkalan uusi päärakennus, todennäköisesti nykyinen Immola, oli rakennettu vuonna 1897. Talon osti Tuusulan Kansanopisto

Laurikkalan talon ovat Taisto ja Leena Huttunen 1970-luvulla entisöineet. Kuva Heikki Simola

Valokuvataulu on muistona Suuresta lähetystöstä Saarelan salin seinällä. Jokainen osallistuja sai myös mitalin ja kirjasen, jossa oli kaikkien osallistujien nimet.

vuonna 1907. Vaikka Laurikkalan pääraikennus oli kohtalaisen iso, kansanopiston suositut kurssit levittäytyivät kylän kaikkiin taloihin.

Kun jatketaan Rantatietä muutama kymmenen metriä Rantatien mutkaan, vasemmalle erkanee Saarelankuja. Kujan pohjoispuolella on Puotin kantatalon pihapiiri ja Saarelan talo vuodelta 1870. Tämän talon isäntä Reinhold Saxelin oli viemässä maaliskuussa vuonna 1899 Suuressa lähetystössä adressia keisarille. Puoli miljoonaa nimeä oli kerätty salaa

parissa viikossa ja 500 kuntien edustajaa matkusti kahdella junalla kertomaan keisarille Helmikuun manifestin vääryydestä. Keisari ei ottanut vastaan, välitti vain viestin, ettei ole vihainen.

Tähän pihapiiriin ovat olleet ahdetuina myös aiemmin mainitut Kylänpää ja Alénin-Puoti sekä kylän pohjoisrajalle siirretty Waseniuksen-Puoti. Puoti jakaantui siis neljään osaan ja kantatalon paikalle jäi Saxelinin nimestä johdettu Saarela. Nimi otettiin käyttöön 1906 suuressa nimenmuutoksessa.

Saarelan talo on nykyään perikunnan omistuksessa. Kuva Heikki Simola

Ali-Pekkolan komea aittarivi vuonna 1910. Kuva Tuusulan museo

Ville-Kuninkalan talon takana on Saarelankuja ja Saxelin-Puotin aitta valtatie, nykyisen Tuusulan Rantatien varrella. Kuva Tarja Kärkkäinen

Saarelankujan eteläpuolella on Kuninkala. Nimi juontanee keskiaikaiseen kalastuskunnan johtajaan – kuninkaan. Kantatalo jakautui 1800-luvulla neljään osaan. Kalle-Kuninkala siirtyi Rantatien toiselta puolelta nykyisen Kallio-Kuninkalan paikalle. Pihapiiriin jäi Ville-Kuninkala ja Johan-Kuninkala sekä Perttilä.

Kuninkalan uusi rakennus on 1950-luvulla rakennettu suuri keltainen Vainion talo, jonka pihapiiriin menee kaksi tietä. Näiden pihateiden välissä, pitkä sivu aivan kiinni Rantatiessä, oli vanha Johan-Kuninkalan talo, joka purettiin 1980-luvulla. Tie oli leventynyt ja nousut lähes ikkunoiden tasalle. Perttilän nimi tulee nahkelalaiselta Karl Bertiniltä, joka osti tilan ja siirsi 1800-luvun lopun uusjaossa tilakeskuksen Kallio-Kuninkalan ja Pekka Halosen akatemian väliin.

Ville-Kuninkalan talo on aivan kiinni Saarelankujassa. Kuninkalankin alueelle on rakennettu myöhemmin useita taloja. Myös Aino Karin, Sibeliuksen pitkäikäisen sisäkön, koti oli täällä.

Rantatien toisella puolella on ollut Pekkolan kantatalo. Sen jälkeen siinä on ollut alkuaan Aunuksesta tullut kulku-

Kittelän talo ryhmäkylän pohjoisreunalla peltoaukeiden laidalla. Kuva Tarja Kärkkäinen

kauppias Vonkan kauppa 1940–1962 ja nyt paikalla on keltainen Laine-Ylijoen omakotitalo 1980-luvulta. Pekkolan kantatalon toinen osa hajosi kuudelle perilliselle ja useisiin tontteihin, toinen osa Yli-Pekkola siirtyi Hakalantien varteen ja sekin jakautui kolmeen osaan.

Kittelän keltainen kantatalo seisoo Kitteläntien alussa, kylän suurimman peltoaukean laidalla. Kittelän isäntänä 1643 oli ratsumies Sipi Ollinpoika, joka oli ollut ratsumies Niilo Laurinpojan aseveli jo Novgorodin taisteluissa (1612–1613). Kittelän isäntä oli ollut suomenkielisten talonpoikien nokkamiehenä ensimmäistä kirkkoa rakennettaessa. Aateloitu ratsumestari Nils Stålhana saattoi sitten loppuun Tuusulan kappelin perustamisen. Kirkko tehtiin talonpoikien aloitteesta ja toimesta ja he ansaitsevat myös siitä kunniaa.

Kitteläkin jakautui 1800-luvulla kolmeen osaan. Keski-Kittelä jäi kantatalon paikalle. Ylä- ja Ala-Kittelä joutuivat Saxelin-Puotin omistukseen 1880-luvulla.

Edellä on kuvattu Tuomalan kylän ytimen, ryhmäkylän vaiheita ja rakennetta, jonka Tuomalassa vielä pystyy

Maanmittauslaitoksen kartta Tuomalasta. Tästä voi halutessaan tutkia kymmeniä kiinteistöjä, joita ryhmäkylän alueella on. Tässä avainnumero on ensimmäinen – se osoittaa kantatalon. Esimerkiksi Saarelan talo on 1-109 on kantatalo Puotin mailla.

hahmottamaan. On hauska kuvitella, millaista kylän elämä on 1800-luvulla ennen uusjaon hajauttamista. Suppealla alueella oli viisi kantataloa jakautuneena 15 taloon. Tuomalan kylässä oli tuolloin noin 200–300 asukasta, joista noin viidennes ruotsinkielisiä.

Talolle oli kunnia-asia omistaa paljon pytinkejä, se oli myös vaurauden merkki.

Päärakennuksen lisäksi jokaiseen taloon kuului tarpeellinen määrä ulkorakennuksia: aittoja, karjasuojia, talli, lampola, kellari, sauna, liiteri, ladot ja niin edelleen. Oli siinä olemista ihmisillä – talonväen lisäksi samassa tilassa piijat ja rennit sekä kaikki eläimet sulassa sovussa. Tai no, taisi siinä riitotakin syntyä – eikä ihme ollenkaan.

13. Tuusulan kansanopisto / Pekka Halosen akatemia

Rantatiellä matkalla pohjoiseen nähdään Tuomalan kylämäen jälkeen kauniit maanviljelys- ja järvimaisemat. Taivaanrannassa idässä Rumpukalliolla näkyy komean jugendtyylisen rakennuksen katto. Se on Tuusulan kansanopisto, nykyinen Pekka Halosen akatemia.

Huomio kiintyy myös rannan puo-

lella Saarelan valtavaan latoon vuodelta 1911 ja suureen haukeen sen tuuliviirinä. Toisella puolella keskellä peltoa kohoaa Tuusulan sähkölaitoksen johtaja Lauri Lindbergin 1930-luvulla suunnittelema pagodikattoinen muuntaja. Aivan Rantatien päässä Pelinojan suulla on pieni Suvila-niminen huvila. Laina Tuomioja

on siinäkin kesä viettänyt.

Itsenäisen Suomen täyttäessä 100 vuotta Tuusulan Kansanopisto täyttää 110 vuotta. Kansanopiston perustaminen oli myös vastatoimi Venäjän sortotoimille. Maaseudun nuoria haluttiin herättää toimintaan sivistyksen ja käytännön taitojen ohjelmilla. Opiston toiminta käynnistyi Rantatiellä Laurikalan talossa. Heti huomattiin, että tarvitaan uudet tilat kasvavalle opiskelijämäärälle. Ne saatiin kyläläisten talkoilla ja Kansanopiston johdon hankkimilla lainavaroilla. Arkkitehti Sadeniemen suunnittelema opisto vihittiin juhlavasti syksyllä 1908. Uusia opetus- ja majoitus-tiloja saatiin vuonna 1939 valmistuneesta rakennuksesta.

Oppilaita on aikojen saatossa ollut ympäri Suomea, jopa Baltiasta ja Inkeristä, mutta pääasiassa Uudeltamaalta. Oppilaat olivat yleensä kansakoulun käyneitä nuoria. Noin kaksi kolmannesta oli naisia, koska miehille oli myös maatalousoppilaitoksia. Opistossa opiskeltiin mm. maatalous- ja kotitalousaineita, käsitöitä ja puutarhanhoitoa sekä yhteiskunnallisia aineita. Moni sanoi hake-neensa opistosta ns. sydämen sivistystä. Esimerkiksi Aino Kari kävi 1910–11 opiston ja palveli sen jälkeen vuosikymmen sisäkkönä Ainolassa.

Opetusohjelmat ovat kehittyneet yhteiskunnan mukana. Kansanopisto alkoi lisätä taideopetustaan 1980-luvulla. 1980-luvulla valmistui uusi asuntola ja 2002 tilat muun muassa grafiikan, kuvanveiston ja valokuvauksen opetukseen.

Vuodesta 1996 lähtien tiloissa on toiminut Pekka Halosen akatemia, joka on kuvallisen ilmaisun koulutukseen eri-

Perttilän talonväki pihamaalla, taustalla Tuusulan Kansanopisto 1910-luvulla.

koistunut koulutusyksikkö ja yksi koulutuskuntayhtymä Keudan toimipisteistä. Pekka Halosen akatemiassa on noin 200 ammatillisen perustutkinnon opiskelijaa.

Perttilä

Perttilän talon rakensi Karl August Bertin 1800-luvulla Kuninkalan pihapiiriin. 1800-luvun lopulla talo oli siirrettävä uusjaon määräysten mukaan kauemmas ryhmäkylästä Linnamäen kupeeseen. Isäntä jatkoi rakennusta salilla ja isännänhuoneella. Kalle Nyberg taas siirsi Kalle-Kuninkalan rakennukset Linnamäen toiselle puolelle. Keskellä oli Lepolan isännän arkkiatri Otto Hjeltin pojan professori Edvard Hjeltin ja vaimonsa Idan huvila Linnämäki. Ida oli Vanhankylän kartanon tyttäriä ja Anni Åströmin sisar. Professori Arthur Hjeltin kesäpaikka puolestaan oli Lepolassa. Hän oli kymmenen vuotta kansanopiston johtokunnan puheenjohtajana.

Perttilän talossa on kesäasukkaana asunut vuosisadan alussa mm. säveltäjä ja kapellimestari Robert Kajanus. Pekka Halonen vuokrasi Perttilän isoa pirttiä alttarimaalauksiaan varten ennen Haloseniemen valmistumista, kun perhe vielä asui Kalle-Kuninkalassa. Mm. Kot-

kan kirkon alttaritaulu Kuninkaiden kumarrus on valmistunut Perttilässä 1900.

Karl Bertin avioitui kahdesti. Molemmat emännät olivat Pekkolan tyttäriä ja perheeseen syntyneistä lapsista kuusi jäi eloon. Nämä olivat arvostettuja kukin omalla alallaan, kuten pitäjän ja valtakunnankin asioista kiinnostunut isänsä. Harmi vain, ettei kukaan lapsista avioitunut eikä saanut perillistä. Nuorin lapsi lääninkarjako Alma Perttilä kuoli 72 vuoden iässä vuonna 1952 ja sukuhaara sammui. Perhe suomensi nimensä talon mukaan Perttiläksi 1906.

Vuodesta 1952 Perttilän omistajana oli jalkaväenkenraali ja Mannerheim-ritari Paavo Talvela, jonka perheen kesäpaikka talo oli. Sen jälkeen talossa oli useita vuokralaisia ja erilaista pien-teollisuuttakin. Vuonna 1980 Lauri Kolehmainen osti Perttilän perikunnalta ja kunnosti vanhan talon, jossa asuu kirjailija-puolisonsa Auli Ehon kanssa. Tila on Järvenpään puolella ja ne on suojeltu asemakaavalla 2000-luvun puolivälissä. Tilan pellot ovat siirtyneet jo 1930-luvulta alkaen eri omistajille.

14. Kallio-Kuninkala ja Puotila

Pohjola-yhtiön toimitusjohtaja K. A. Brander (1862–1949) hakeutui ystäviensä Hjeltien ja Järnefeltien läheisyyteen ja osti vuonna 1899 Kalle-Kuninkalan tilan, josta tuli myöhemmin Kallio-Kuninkala. Suomalaisuusaatteen hengessä perheen sukunimeksi otettiin Paloheimo 12.5.1906, jolloin Snellmanin syntymästä oli 100 vuotta. Paloheimon Gertrud-rouvastakin tuli Kerttu ja heillä oli jo muuttaessa viisi poikaa. Isä kasvatti heitä kesäisin spartalaisen ankarasti työntekoon ja isänmaallisuuteen.

Heistä kasvoi varatuomari Arvi, Insinööri Veli, liikemies-ekonomi Paavo, jääkärieversti Olli ja agronomi Yrjö. Arvi nai Eva Sibeliuksen, Paavo Anni Halosen ja Olli Leena Järnefeltin. Veli nai Snellmanin sukuun, kuten myös Ruth Sibelius. Yrjö asui ja työskenteli Yhdysvalloissa Suomen kosulina ja nai 46-vuotiaana varakkaan Leonora Curtinin.

Vuorineuvos K. A. Paloheimo harjoitti voimaperäistä maataloutta tilallaan. Li-

kemaailmassa hän kohtasi erittäin menestyksekkäiden vuosien jälkeen vastuksia. Hänen poikiensa johtama Suomen Vienti-Pankki Oy meni vuonna 1931 konkurssiin ja isä menetti henkilökohtaisen omaisuutensa täysin ja perheen sisäisetkin välit kiristyivät. Moni tuomalalainen isäntäkin menetti rahaa eikä kylällä vuorineuvosta kiitelty siitä huolimatta, että hän oli mm. eri tavoin tukenut Kansanopistoa sen perustamisesta lähtien.

Kallio-Kuninkalan omistajaksi tuli

Kallio-Kuninkalan päärakennus. Kuva Jaana Koskenranta.

1935 nuorin poika Yrjö. Sotien jälkeen tila välttyi luovuttamasta maita siirtoväelle, koska tilalle perustettiin 1947 Poikien maatalous- ja puutarhakoulu.

Puna-keltainen Ala-Kuninkala on alkuaan Kannakselta siirretty Syvärantaan ja se tunnetaan myös Shaljapin-nimisenä. Itsenäistymisen jälkeen se ostettiin Arvi ja Eva Paloheimon perheen kesäasunnoksi. Sitten se oli konsuli Yrjö Paloheimon kesäpaikkana. Mäellä oleva vihreä Ylä-Kuninkala on rakennettu 1924 entisen rakennuksen ympärille arkkitehti Palmqvistin suunnitelman mukaan.

Vaikka Poikien maatalous- ja puutarhakoulu sai valtionapua eli koulu Yrjö Paloheimon anteliaisuuden varassa vuoteen 1965 asti. Koulun kävi yhteensä 360 oppilasta.

Kallio-Kuninkalan omistaa Leonora ja Yrjö Paloheimon säätiö. Vuodesta 1987 lähtien Kallio-Kuninkalassa on toiminut Sibelius-Akatemian kurssikeskus ja kesäkahvila.

Järvenpään kaupungilla, Sibelius-Akatemiolla ja säätiöllä on kolmisointusopimus musiikkikeskuksen toiminnasta Järvenpäässä.

Puotila

Tuomalan Puotin kantatalon neljännes Waseniuksen-Puoti siirtyi omistajan sa Johan Waseniuksen toimesta vuonna

1896 pohjoiseen Järvenpään kylän rajalle. Naapureina olivat Lepola ja Kallio-Kuninkala sekä Suvirantakin vuosisadan vaihteesta alkaen. Talosta on myöhemmin käytetty Puotila-nimeä ja pihapiirin tilakeskuksessa henkii vielä aito maalais-tunnelma. Puotila on pysynyt suvussa ja sen omistaa nykyään Matti Hakala.

Puotilasta haettiin maataloustuotteita naapureina oleviin taitelijakoteihin. Puotilan väen yhteydet naapurustoon olivat kiinteät ja muodostuivat aivan arkisista asioista. Maitotinki Ainolaan oli voimassa peräti 64 vuotta ja Suvirantaankin ainakin saman verran. Lapset olivat paljon leikkimässä Puotilassa, olihan siellä eläimiä ja siellä saivat laulaa ja remuta myös Sibeliuksen lapset vapaasti. Eero Järnefelt käytti myös Puotilan väkeä maalaustensa malleina.

Sotien seurauksena Tuusulan Järvenpään kylään tuli paljon siirtoväkeä. Terijokelaiset eivät päässeet edes välirauhan aikana palaamaan, koska rintama oli liian lähellä, joten he asuivat ympäri Järvenpään kylää. 1940-luvun lopulla palstoitettiin siirtoväelle ja rintamamiehille asuntoalue, joka sai nimen Terioja.

Vuonna 1951 perustettiin Järvenpään kauppala ja rajat siirtyivät. Perttilä, Kallio-Kuninkala ja Puotila jättivät Tuusulan Tuomalan kylän ja liitettiin Järvenpään.

15. Suviranta

Eero ja Saimi Järnefeltin haave omasta kodista Tuusulanjärven rannalla alkoi toteutua, kun he pääsiäisenä vuonna 1900 ostivat hevoshakana toimineen puuttoman tontin. He asuivat ensin

vuokralla Åströmien Vanhankylän kartanon asunnossa, mutta Juhani Aho toimi ”kiinteistönvälittäjänä” hänelle tutun Järvenpää kartanon kanssa – olihan mieluisa taitelijaystävä saatava naapuriksi.

Aino Sibelius ja Saimi Järnefelt lasten kanssa Suvirannan pihalla. Kuva Tuusulan museo

Talon arkkitehdiksi valittiin Usko Nyström, joka oli valokuvaajaystävä I. K. Inhan veli. Vuonna 1901 valmistui komea hirsitalo, jonka puuverhous on vihreää ja keltaista. Rakennus erosi muista taiteilijayhteisön rakennuksista, koska se muistutti enemmän englantilaista maalaiskartanoa kuin kansallisromanttista hirsihuvilaa. Huvilan sydämen muodosti Eero Järnefeltin ateljee, missä pidettiin myös taiteilijayhteisön tanssiaisia. Ateljeessa saivat lapsetkin isän töiden sallissa soittaa pianoa ja piirtää. Järnefelt oli taitava käsistään ja monet Suvirannan huonekaluista olivatkin isännän omaa käsialaa.

Komeaa ateljeehuvilaa ympäröi kaunis puutarha. Eero ja Saimi Järnefelt istuttivat talonsa ympärille jo rakennusvaiheessa nopeasti kasvavia puita, pensaita ja kukkia saaden pihan pian vehreäksi. Puutarhaan on kotiutunut parisataa kasvilajia. Ateljeen ison ikkunan eteen suunniteltiin Versaillesiksi kutsuttu muotopuutarha kaarevine hiekkakäytävineen. Juhani Ahokin on istuskellut usein ystävänsä huvilan järvenpuoleisella kuis-tilla ja taloa ihaillessaan keksinyt siinä teatterisalin osien nimetkin: permanto, parveke ja aitio.

Suviranta etelän suunnasta. Kuva Heli Tiensuu

Eero Järnefeltin (1863–1937) suvulla oli suuri merkitys kulttuuriyhteisössä ja myös suomalaisuuden edistäjänä. Hänen aatelinen isänsä kenraaliluutnantti Aleksander Järnefelt oli Snellmanin kansallisen heräämisen innoittama suomalainen vapaaehtoinen ja hänen äitinsä pietarilainen vapaaherratar Elisabeth (os. Clodt von Jürgensburg). Isä toimi kolmen maakunnan kuvernöörinä peräjälkeen ja pystyi vakiinnuttamaan suomenkielisille lain sallimat oikeudet ja edut. Hän päätti virkauransa senaattorina nykyistä puolustusministeriä vastaavassa virassa.

Avioparia yhdisti vahva halu edistää suomalaista kulttuuria. Perheen muutettua Helsinkiin Elisabethin ympärille muodostui suomenmielinen kirjallisuuspiiri, joka myöhemmin jatkoi toimintaansa Kuopiossa. Elisabeth toi suomalaiseen taiteeseen ja kirjallisuuteen vaikutteita ajan uusimmista aatteista ja ideologioista, jotka sittemmin muokkasivat vahvasti suomalaista kultakauden kulttuuria.

Isä koetti valmentaa poikansa julkiin tehtäviin. Toisin kävi. Arvidista tuli kirjailija, Eerosta taidemaalari, Armaasta säveltäjä ja Kasperista kirjallisuuden kääntäjä ja sisaresta Ainosta tuli Jean Sibeliuksen puoliso.

Eero Järnefelt oli opiskellut Pietarin taideakatemiassa sekä Pariisissa. Hänen perheellään ei ollut taloudellisia murheita, taulut myivät hyvin ja Järnefelt toimi Helsingin yliopiston piirustussalin opettajana 1902–1928. Hän sai professorin arvonimen 1912.

Eero Järnefelt tuli tunnetuksi erityisesti Koli-aiheisista maalauksista sekä aikansa merkkihenkilöistä tekemistään muotokuvista. Hänen tunnetuimmaksi teoksekseen nostetaan usein *Kaski*, toiselta nimeltään *Raatajat rahanalaiset*, joka kuvaa varsin realistisesti rankkaa kaskiviljelykulttuuria.

Vaimo Saimi Järnefelt, o.s. Swan (1867–1944) oli suomalainen näyttelijä ja kirjallisuuden suomentaja. Hän luopui ammattinäyttelijän urasta perheensä hyväksi. Aivan samoin kuin muutkin taiteilijayhteisön rouvat, piti hänkin kotikoulua lapsilleen ja ohjasi heitä mm. kotiteatteriharrastuksissa. Lapset toimittivat ja kuvittivat myös Peipponen-nimistä lehteä, kuuluisan tätinsä Anni Swanin satutarinan mukaan.

Järnefelteillä oli viisi lasta, joista Heikki oli vanhin (s. 1891). Opiskeluaikoinaan

hän tutustui F. E. Sillanpähän ja toi hänet usein Suvirantaan. Tällä tavalla Sillanpää päätyi myös malliksi Aurora-seuraan. Sillanpää on myös kertonut Eero Järnefeltillä ja hänen perheellään olleen suuri vaikutus siihen, että hän lopulta päätyi kirjailijan uralle.

Heikki Järnefelt on aloittanut Tuusulanjärven ja sen eliöstön kenttätutkimukset 1914 ja väitöksen jälkeen hänestä tuli limnologian professori. Tyttäristä Laura (1904–1985) on ollut isän opissa ja jatkoi kuvataiteilijana koko elämänsä.

Järnefeltit viihtyivät Suvirannassaan aina vuoteen 1917 asti, jolloin perhe muutti töiden perässä Helsinkiin ja rakennus jäi kesäkäyttöön. Vuonna 1933 Suvirantaan muutti Eeron ja Saimin tytär Laura Järnefelt perheineen ympärivuotisesti asumaan. Hän jatkoi isänsä jalanjäljissä taidemaalarina ja näin Suviranta palautui jälleen taiteilijakodiksi. Lauran poika Juhani Kolehmainen ja vaimonsa Anna-Kaisa ovat nyt isäntäväkenä entisoineet 400 neliön taiteilijakotia ja sen puutarhaa. Järnefeltin tuotantoa on esillä Järvenpään taidemuseon vaihtuvissa näyttelyissä.

16. Lepola

Professori ja arkkiaatri Otto E. A. Hjelt (1823–1913) osti Järvenpään kartanolta vuonna 1865 palstan Tuusulanjärven rannalta. Tontille nousi komea Hjeltin itsensä piirtämä kartanomainen huvila, jota ympäröi hyvin hoidettu puutarha. Professori August Ahlqvist keksi talolle nimen Lepola, johon ostettiin lisämaata 9 hehtaarin maa-alue, nykyinen Terioja.

Hjelt oli uskonnollisen herätyksen

kokenut suomalaisuuden kannattaja ja oli arkkiaatrina Suomen korkeimmassa lääketieteen arvossa. Suurperheeseen syntyi kaikkiaan 11 lasta, joista 8 säilyi hengissä ja menestyi hyvin. Hjelt osallistui Tuusulan kunnalliselämään ja sai aikaan, että pöytäkirjat tehtiin suomenkielisinä. Pitäjänkokouksiin mentiin useasti hevoskyydillä Perttilän isännän Karl Bertinin kanssa. Kuntakokouksen pyynn-

Lepola, myöh. Toimela, Rakennus paloi 1943 lukuunottamatta Setälän aikana rakennettua kirjastosiipeä. Kuva Tuusulan museo

nöstä Hjelt kävi myös katsomassa Aleksis Kiven vointia Syvälahden mökissä, olihan hän hoitanut Kiveä Helsingissä.

Pojista senaattori August Hjeltin (1862–1919) perheellä oli asuntona Lepolan yläkerta. Hänen kuoltuaan tila meni myyntiin.

Ostajaksi ilmaantui professori E. N. Setälä (1864–1935) vuonna 1922. Hän ryhtyi ponnekkaasti laajentamaan Toimelaksi nimeämäänsä tilaa 60 hehtaarin suuruiseksi ostamalla kartanolta maita.

Emil Nestor Setälä oli vaikka mitä.

17. Ainola

Sibeliusten Ainola kohosi Järvenpään kartanolta ostetulle Kielomäelle vuonna 1904. Lars Sonckin suunnittelema jyhkeä hirsihuvila sijaitsi vastapäätä Suvirantaa ja sieltä oli näköyhteys myös Aholaan. Ainolassa Sibelius sai kaipaamansa työ-

Lapsineroksi hänet voidaan nostaa kouluopikana laatimansa Suomen kielen lauseopin (1880) ansiosta, jota sitten yliopistokin käytti. E. N. Setälän Suomen kielen oppikirja oli vuosikymmenet koulujen käytössä. Hän oli mm. Helsingin yliopiston suomen kielen ja kirjallisuuden professori ja tiedemies. Hän oli myös poliitikko ja tuloksista voidaan mainita Suomen itsenäisyysjulistuksen sanamuodon laatiminen ja toiminta moninkertaisena ministerinä. Valtioneuvoksen arvonimi myönnettiin hänelle vuonna 1934.

Hän oli toimelias elämänsä loppuun asti. Kerrotaan junienkin Järvenpää asemalla odottaneen Setälää. Hän kuoli juunaan paluumatkalla Helsingistä kotiinsa Toimelaan.

Toimelasta tuli Setälän kuoltua taas Lepola. Suomen Pyhäkouluyhdistys, jonka veteraaneja Otto Hjelt oli ollut, osti tilan vuonna 1936, siitä tuli pyhäkouluväen keskuspaikka. Seuraavana vuonna vihittiin Luther-opisto käyttöön Kouluhallituksen valvonnan alaisena.

Nykyisin Lepolassa toimii Seurakuntaopiston Järvenpään kampus ja Kirkon koulutuskeskus. Puistomaisen alueen kauniisiin rantamaisemiin on helppo tutustua vaikka pyöräillen.

Lepola-nimiset asuntoalueet ovat tärkeä osa Järvenpäättä.

rauhan ja siellä syntyi suuri osa hänen sävellyksistään. Sävellystyö säätelikin pitkälti perheen arkea, sillä silloin talossa oli oltava ehdoton hiljaisuus.

Ainolaa ympäröivää puutarhaa hallitsi Aino Sibelius. Hän myös vastasi talon

sisustamisesta ja suunnitteli jopa osan huonekaluista itse. Ainon kuoleman jälkeen vuonna 1969 Sibeliusten suku päätti myydä rakennuksen Suomen valtiolle ja se avattiin museona vuonna 1974. Sekä Aino että Jean Sibeliuksen haudat ovat Ainolan puutarhassa. Yksinkertaisen, matalan pronssisen hautamuistomerkin on suunnitellut vävy arkkitehti Aulis Blomstedt. Sibeliukselle oli myös tyttären varaama hautapaikka Tuusulan kirkkopuistossa, mutta säveltäjän omasta pyynnöstä hänet haudattiin Ainolan pihaan. Sibeliuksen toive perustui Aleksis Kiven hautamuistomerkin kunnioittamiseen, ettei vain hänelle tulisi korkeampaa muistomerkkiä.

Jean Sibelius (1865–1957) on kaikkien aikojen tunnetuin suomalainen säveltäjä. 1900-luvun vaihteessa Sibeliuksen ura oli vahvassa nousussa, mutta elämää varjostivat niin Kirsti-tyttären kuolema kuin railakkaat illanvietot Helsingissä. Sibeliuksen 1890-luvun tuotanto huokuu kansallisuusaatteen paloa ja tuki taistelua venäläistämispyrkimyksiä vastaan. Hänen säveltämänsä Finlandia ja Ateenalaisten laulu nostivat kansallista mielialaa ja hänestä muodostui yksi kansallisen itsenäisyystaistelun tunnuksesta. Sibelius oli monelle tuttu näky rantatiellä päivittäisillä kävelyretkillään. Sil-

Ainola. Kuva Mikko Mannila

loinkin hän oli pukeutunut tyypilliseen tapansa viimeisen päälle huoliteltuun herrasmiehen pukuun.

Aino Sibelius os. Järnefelt (1871–1969) oli monilahjakas nainen, joka omistautui tarmokkaasti tukemaan miehensä sävellystyötä, piti huolen heidän kodistaan ja perheen viidestä lapsesta. Hän oli musikaalinen ja taitava soittamaan pianoa sekä harjoitti monia kädentaitoja. Ainon suuri huolenpidon kohde olivat perheen tyttäret, jotka hän itse koulutti ja puutarha, jonka kukkaloisto toi iloa ja sen antimet täyttivät perheen ruokapöydän. Aino myös oikoluki entisen kosijansa ja myöhemmän naapurinsa Juhani Ahon kirjojen käsikirjoituksia. Myöhemmällä iällään Aino tunnettiin lämpimänä ja ystävällisenä mummina, jonka luokse lastenlapset olivat aina tervetulleita.

18. Ahola

Tuusulanjärven taiteilijayhteisö sai alkunsa, kun kirjailija Juhani Aho ent. Brofeldt (1861–1921) ja taidemaalari Venny Soldan-Brofeldt (1863–1945) muuttivat Järvenpään kartanon vuokrahuilaan. Kartanon isännän Alexander Ehrströmin

tytär Sigrid oli saanut isältään perinnöksi kartanon mailta Vårbacka-nimisen huvilan, jota hän tarjosi ystävälleen Vennyille tämän etsiessä perheelle uutta asuntoa. Venny saapui katsomaan Järvenpään kartanolle kuuluvaa Vårbackan palstati-

lan huvilaa eräänä kauniina toukokuu-
sena iltana 1897.

Sigrid ja hänen miehensä Gösta Enc-
kell rakennuttivat Aholan vieraan uuden
oman huvilan Villa Enckellin, joka sittem-
min siirrettiin Järvenpään keskusta-
an ja tunnetaan nykyään Villa Cooperina. Ra-
kennuksen on suunnitellut Lars Sonck.

Ahola muutettiin talviasuttavaksi
ennen kuin perhe pystyi muuttamaan
sinne. Taloa laajennettiin vielä myöhem-
min rakentamalla siihen Vennylle uusi
ateljeesiipi, josta muodostui kodin keski-
piste. Se oli Vennyn piirtämä ja Halosen
veljesten punahonkahirsistä rakentama.
Ateljeesta muodostui taiteilijayhteis-
ön kokoontumispaikka, jonka suuren
avotakan äärellä keskusteltiin taiteesta
ja ajankohtaisista kysymyksistä. Siellä
toimi myös lasten huoneteatteri, jonka
ohjaajana, maskeeraajana ja lavastajana
Venny toimi.

Boheemit Ahot eivät koskaan omis-
taneet Aholaansa, vaan kirjoittivat vuok-
rasopimuksen aina vuodeksi eteenpäin.
"Jussi ei koskaan tahtonut omistaa mi-
tään kiinteistöä, tuskin huonekaluja-
kaan". Tuusulassa kasvoivat Juhanin ja
Vennyn pojat Heikki ja Antti ja Juhanin ja
Vennyn sisaren Tillyn lapsi Björn. Heikki
Aho ja Björn Soldan olivat suomalaisen
dokumenttielokuvan pioneereja. Aho &
Soldan -yhtiö tuotti 400 dokumenttielo-
kuvaa, heidän dokumenttiensa kautta
kuva suomalaisista suurmiehistä moni-
puolistui.

Ahot asuivat huvilassa 14 vuotta ja
houkuttelivat tänä aikana Tuusulaan
joukon ajan merkittävimpiä taiteilijoita,
kuten taiteilija Pekka Halosen, taidemaalari
Eero Järnefeltin ja säveltäjä Jean Si-
beliuksen perheineen.

*Ahola 1900-luvun alkupuolelta. Kuva Tuusulan
museo/Hjalmar Krook*

Talon sisustus oli Vennyn käsialaa.
Ahola sisustettiin itse tehdyin huone-
kaluin ja tekstiilein sekä omilla ja taitei-
lijaystävien maalauksilla. Monet aikansa
silmäaitekevät olivat tuttuja vieraita Aho-
lassa, jossa ovet olivat aina auki vieraille.
Juhanin merkittävät luottamustehtävät
sekä poikien tarve siirtyä oikeaan kou-
luun pakottivat Ahot muuttamaan Hel-
sinkiin vuonna 1911. Vennyn ateljeesiipi
purettiin vuokrasopimuksen mukaisesti
ja iso osa huonekaluista huutokaupattiin
ja päätyi lähialueen taloihin.

Nykyään talo on 1920-luvun lopun
aikaisessa asussaan. Tuolloin talosta tuli
kotitalousopettajaopiston asuntola ja se
sai päälle toisen kerroksen ja uuden
julkisivun arkkitehtien Toivo ja Jussi Paa-
telan toimesta. Aholassa toimii perheen
elämästä ja taiteilijayhteisöstä kertova
museo. Vennyn taideteoksia voi ihailaa
laajemmin Järvenpään taidemuseon
näyttelyissä.

19. Järvenpään kartano

Järvenpään kaupunki on syntynyt Vanhankylän kartanon ja Järvenpään kartanon maille. Järvenpään kartanon kantatilana oli Kyrölän ratsutila, joka jo 1700-luvun puoliväliin mennessä kasvoi kartanoksi ja siihen liitettiin useita taloja. Maita oli parituhatta hehtaaria. Taiteilijahuviloista Suviranta ja Ainola on lohkotu kartanon maista, kun taas Vårbacka eli Ahola oli kartanon vuokrahuvi.

Bjarne Westermarck (1887–1945) oli suomalainen maanviljelysneuvos ja Maalaisliiton kansanedustaja. Hän omisti Järvenpään kartanon ja hän perusti myös Järvenpään taajaman.

Westermarckilla oli haave muodostaa Järvenpään kartanosta maatilojen edelläkävijä Suomessa. Hän aloitti ensimmäisten joukossa kasvinjalostuksen ja hankki kartanon pelloille traktoreita. Lisäksi hän perusti alueelle meijerin, tiilitehtaan ja valssimyllyn.

Kartanon kasvanut talous ja kalliit uudistukset ajoivat Westermarckin taloudellisesti ahdinkoon ja hän joutui myymään suuren osan kartanon maista. Jäljelle jääneille maille hän kaavoitti tontit ja tiet – syntyi Järvenpään taaja-

ma. Välittipä Bjarne Westermarck tontin ostajille 200 kpl venäläisiltä Karjalan Kannakselle jäänyttä huvilaakin. Järvenpäästä tuli vuonna 1951 itsenäinen kauppalaja ja vuonna 1967 kaupunki.

Järvenpään kartano toimi malliesimerkkinä suomalaisesta maataloudesta elokuvassa *Finlandia* (1922). Kartano ajautui kuitenkin konkurssiin vuonna 1924, jolloin valtio lunasti sen maat ja perusti paikalle Suomen ensimmäisen valtiollisen Kotitalousopettajaopiston ja Maatalousnormaalikoulun. Kotitalousopistossa valmistuttiin opettajiksi kotitalouden ja puutarhanhoidon linjoilta. Harjoituskouluna toimi emäntäkoulu, jonka ensimmäinen kurssi aloitti opiskelunsa 1927.

Arkkitehti Jussi Paatelan suunnittelema Paatela-rakennus valmistui vuonna 1928. Hienoa rakennusta on uudistettu ja korjattu vuosien mukana.

Järvenpääntien, nykyisen Sibeliuksenväylän, itäpuolella Maatalousnormaalikoulussa valmistui maatalouskoulujen opettajia. Tien vieressä oleva Notko on rakennettu ja vihitty käyttöön vuonna 1892 kartanonomistajan, valtiopäivämies ja kunnallisneuvos Alexander Otto Ehrströmin tuella kansakouluksi ja myöhemmin se on ollut muun muassa Kotitalousopettajaopiston oppilasasuntolana.

Kotitalousopettajaopiston alue on arkkitehtonisesti mielenkiintoinen, sillä siellä voidaan nähdä eri vuosikymmenten ja jopa eri vuosisatojen rakennusarkkitehtuuria samalla alueella. Alueella on hyvät puistotiet ja opasteet.

Kartanon päärakennus purettiin

Järvenpään kartanon rakennus Emäntäkoulun aikaan 1930-luvulla. Kuva Tuusulan museo

1956, kun uusi Jalmari Peltosen suunnittelema Peltola oli valmistunut. Uusin rakennus Puistola valmistui vuonna 2007. Mäen juurella on punainen hirsirakennus, jonka katolla on kellikello. Se on Järvenpään kartanon vanha viljamakasiini 1800-luvulta. Se on kartanon viimeisiä piharakennuksia ja yksi Järvenpään vanhimmista rakennuksista. Kahvila Vellikellossa on kesäaikaan myös taidegalleria ja tapahtumia.

Järvenpään kartanoon kuului puisto, jossa oli englantilaistyylinen osa ja muotopuutarhoja. Vanhimmat puut on istutettu 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa. Bjarne Westermarck aloitti puiston kun-

nostuksen. Puutarha-arkkitehti Bengt Schalin laati Kotitalousopiston puutarhasuunnitelman vuonna 1930. Puutarha koostui viljelyalueesta, kasvihuone- ja lavatarha-alueista sekä koristetarha- ja marjapensasalueista. Puutarhaa kehitettiin suunnitelmallisesti ja puutarhaopetus on osallistunut sen ylläpitoon. Kartanon vanhassa puistossa voi aistia edelleen kartanoromantiikasta.

Opettajakoulutus on päättynyt 1990-luvulla ja nykyään opetustoiminta tapahtuu Keudan puitteissa ja tuottaa mm. ammattilaisia matkailu- ja ravitsemuspalveluihin.

TUUSULAN RANTATIEN POLKUOPAS

JULKAISUJA
KÄSIKIRJOITUS
TOIMITUS
TAITTO
KANNEN KUVA
PAINOPAIKKA

Tuusulan museo 2017
Heikki Simola
Jaana Koskenranta, Tuusulan museo
Tarja Kärkkäinen, Tuusulan museo
Heli Vilmi
Savion kirjapaino, Kerava

TÄRKEIMMÄT LÄHTEET

Suur-Tuusulan historia I–IV
Veijo Meri, Tuusulan Rantatie
Sirkka Holma, Tuusulan Rantatie Pekka Halosen aikaan
Tuomalan kyläkirja
Juhani Vakkuri, Koivikko – Palstatilasta Taistelukoulun alueeksi
Auli Eho, Perttilä, talo kylän laidalla
Juhani Kolehmainen – Tarinoita Tuusulanjärven rannalta, toim. Tarja Vuokkovaara
Riitta Konttinen, Onnellista asua maalla
Kohteiden internetsivut
Järvenpään taidemuseo
Tuusulan museo
Virtuaali-Tuusula -verkkosivusto
Kohteiden paikallistuntijat

Kiitokset Juhani Kolehmaiselle, Järvenpään taidemuseolle, Lottamuseolle, Tuusula-Seuralle ja kaikille muille tietoja antaneille.

Lisää kuvia ja Tuusulanjärven ympäri kulkeva reitti löytyy osoitteesta www.virtuaalituusula.fi /Tuusulanjärven kulttuurimaisema.

Tuusulanjärvi ja Rantatie Uudenmaan läänin kartassa vuodelta 1898.
Kuva Tuusulan museo